

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ТА АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ БОГОРОДИЧНИХ ІКОН НА ДУХОВНИЙ СТАН ВІРУЮЧОЇ ЛЮДИНИ

Лагодич Микола Миколайович

кандидат наук з богослов'я, кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та культурології

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
ORCID ID: 0000-0003-1299-0948

У статті автор проаналізував, як богородичні ікони впливають на психіку та духовне самопочуття людини, що живе в координатах християнської віри. Це справді важливо, адже ми існуємо в часі, коли суспільство стикається з війною, втратами, постійною тривогою за завтрашній день, і саме в такі моменти люди інстинктивно тягнуться до чогось більшого за себе, шукають опору в сакральному. Для українців образ Богородиці – це не просто релігійний символ, а щось значно глибше, щось, що проросло в нашу культуру на рівні підсвідомості, бо тут зливаються материнське тепло, відчуття захисту і та любов, яка не ставить умов. І в православній, і в греко-католицькій традиціях шанування Богоматері має потужне емоційне підґрунтя, яке не можна пояснити лише богословськими категоріями. Щоб розібратися в цьому явищі, у роботі поєднано кілька дослідницьких оптик – релігієзнавчу, культурно-антропологічну та психологічну, а також залучено праці як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, які вже торкалися цієї проблематики. У статті розглядаються основні іконографічні типи – Одигітрія, Елеуса, Оранта, Панахранта, Покров – і робиться спроба зрозуміти, чому кожен із них по-різному резонує з внутрішнім станом віруючого, чому перед однією іконою людина плаче, а перед іншою відчуває спокій і впевненість. Окремо йдеться про те, як саме людина взаємодіє з іконою в різних ситуаціях – удома, в храмі, в моменти особистої кризи, – і що при цьому відбувається на психологічному рівні. Виділено п'ять механізмів такого впливу: візуальна медитація, коли погляд зосереджується на образі й думки поступово вгамовуються; проєкція власних переживань на постать Богоматері та ототожнення з нею; символічна комунікація, тобто внутрішній діалог через образ; ритуальне заземлення, що повертає людину в тілесну присутність тут і тепер; і, нарешті, естетичне переживання краси самої ікони. Також порушено тему архетипу Великої Матері в юнгіанському розумінні – як він живе в колективному несвідомому і як активується під час молитви перед богородичною іконою. Практичне значення роботи в тому, що вона збирає докупи те, що відомо про цілющий і духовний потенціал іконошанування в наш непростий час, зокрема в умовах повномасштабної війни, але водночас чесно говорить і про межі такого впливу, про те, чого ікона не може замінити.

Ключові слова: богородичні ікони, психологія релігії, антропологія сакрального, духовний стан, іконошанування, архетип Богоматері, релігійне переживання, тривожність, український іконопис.

Lahodych M. PSYCHOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL INFLUENCE OF MARIAN ICONS ON THE SPIRITUAL STATE OF A BELIEVER

In the article, the author analyzed how icons of the Virgin Mary affect the psyche and spiritual well-being of a person living within the coordinates of the Christian faith. This is truly important, because we exist in a time when society is faced with war, losses, constant anxiety about tomorrow, and it is at such moments that people instinctively reach for something greater than themselves, seek support in the sacred. For Ukrainians, the image of the Virgin Mary is not just a religious symbol, but something much deeper, something that has grown into our culture at the subconscious level, because maternal warmth, a sense of protection, and that love that does not set conditions merge here. In both the Orthodox and Greek Catholic traditions, veneration of the Mother of God has a powerful emotional basis that cannot be explained only by theological categories. To understand this phenomenon, the work combines several research optics – religious studies, cultural anthropology and psychology, and also involves the works of both domestic and foreign authors who have already touched on this issue. The article examines the main iconographic types – Hodigitria, Eleusis, Oranta, Panakhranta, Pokrov – and attempts to understand why each of them resonates differently with the inner state of the believer, why a person cries in front of one icon, and feels calm and confident in front of another. Separately, it is discussed how a person interacts with an icon in different situations – at home, in a temple, in moments of personal crisis – and what happens at the psychological level. Five mechanisms of such influence are identified: visual meditation, when the gaze is focused on the image and thoughts gradually calm down; projection of one's own experiences onto the figure of the Mother of God and identification with her; symbolic communication, i.e. internal dialogue through the image; ritual grounding, which returns a person to the bodily presence here and now; and, finally, the aesthetic experience of the beauty of the icon itself. The topic of the archetype of the Great Mother in the Jungian sense is also touched upon – how it lives in the collective unconscious and how it is activated during prayer before the icon of the Virgin. The practical significance of the work is that it brings together what is known about

the healing and spiritual potential of icon veneration in our difficult time, in particular in the conditions of a full-scale war, but at the same time honestly speaks about the limits of such influence, about what an icon cannot replace.

Key words: *Marian icons, psychology of religion, anthropology of the sacred, spiritual state, icon veneration, archetype of the Mother of God, religious experience, anxiety, Ukrainian iconography.*

Вступ. Від найдавніших часів кожен із нас потребує чогось, на що можна спертися, – якщо гось відчуття твердого ґрунту під ногами, хоча б крихти душевної рівноваги. Ця потреба стає особливо гострою тоді, коли навколишній світ починає хитатися – у часи воєн, пошестей, глибоких суспільних потрясінь, – коли звичний уклад розсипається, а завтрашній день перестає бути чимось передбачуваним. І саме тоді молитовна практика перед іконами для віруючої людини набуває зовсім іншої ваги: вона вже не просто обрядова дія, не щось формальне, а радше спосіб вистояти внутрішньо, не зламатися під тиском обставин. Якщо говорити про різні типи ікон у східнохристиянській традиції, то серед них богородичні образи завжди посідали якесь окреме місце – вони вирізняються надзвичайною емоційною глибиною і тим особливим зв'язком із людським болем, який важко знайти в інших іконографічних типах. І це зрозуміло, бо Богородицю сприймають не тільки як богословську постать, а передусім як Матір – ту, яка співчуває, яка любить безумовно і яка здатна зрозуміти страждання кожного.

Для України ця тема набуває особливої гостроти. Із лютого 2022 р. країна живе в умовах повномасштабної війни, і мільйони людей щодня стикаються з тривогою, втратою, невизначеністю. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, опублікованими у 2024 р., понад 40 % українського населення потребують психологічної або психіатричної допомоги [2]. У цих обставинах звернення до релігійних практик – і зокрема до молитви перед богородичними іконами – стає для багатьох людей не стільки виявом релігійної обрядовості, скільки способом подолати внутрішню тривогу та знайти точку опори у світі, що хитається.

Одночасно в академічному середовищі спостерігається зростання інтересу до психології релігії як наукової дисципліни, що вивчає емоційні, когнітивні та поведінкові аспекти релігійного досвіду. О. І. Предко у фундаментальній праці зазначає, що психологія релігії має досліджувати не лише зовнішні прояви релігійності, а й глибинні механізми, через які сакральні образи впливають на внутрішній стан людини [11, с. 47]. Антропологія релігії, своєю чергою, звертає увагу на те, яким чином культурні практики, пов'язані з іконошануванням, формують ідентичність віруючого та його ставлення до себе, інших людей і трансцендентного.

Відтак проблема впливу споглядання богородичної ікони на психічний стан віруючого, місце архетипу Матері у цьому процесі, а також зв'язок іконошанування з глибинними антропологічними потребами людини – надто в умовах воєнної дійсності, яку переживає сучасна Україна, – усе це вимагає окремого осмислення на перетині кількох дисциплін одразу. Власне, саме цьому колу питань і присвячено статтю.

Матеріали та методи. Оскільки іконошанування є передусім релігійним явищем, логічним відправним пунктом став релігієзнавчий підхід – він допомагає зрозуміти, яке місце ікона посідає у щоденному молитовному житті та у храмовому богослужінні православних і греко-католиків. Проте зводити ікону виключно до сакрального предмета було б надмірним спрощенням, тому в роботі залучено також культурно-антропологічну перспективу, кризь яку стає помітним, що навколо шанованого образу формуються колективні уявлення, спільна пам'ять, почуття належності до певної громади, а нерідко й до ширшої етнокультурної спільноти. Третій, і, мабуть, найменш очевидний для класичного богослов'я ракурс – психологічний. Саме юнгіанське вчення про архетипи виявилось тут надзвичайно продуктивним, оскільки воно пропонує переконливе тлумачення того, чому окремі іконописні сюжети торкаються найглибших шарів людської психіки і породжують відгук, який важко пояснити лише звичкою чи вихованням. Не менш цінними стали й ті дослідження з когнітивної психології релігії, що з'явилися впродовж останнього десятиліття, – вони описують цілком конкретні когнітивні та афективні механізми, завдяки яким тривале або навіть короточасне зосередження на сакральному зображенні послаблює тривогу й дає людині відчуття себе у безпеці. Якщо ж говорити про робочий інструментарій, то він формувався відповідно до логіки самого дослідження: спершу проводився аналіз окремих теоретичних позицій, викладених як в україномовній, так і в англійській літературі, потім здійснювався їхній синтез задля побудови цілісної картини. Там, де треба було встановити, наскільки по-різному діють на віруючу людину ті чи інші іконографічні типи, застосовувався порівняльний метод, який давав змогу виділити спільне й відмінне у впливі конкретних образів. Щодо джерел, то основу склали публікації у рецензованих наукових періодичних виданнях за останні кілька років, головним чином у межах 2022–2025 рр., а також монографії, тематично пов'язані з психологією релігійного досвіду, теорією іконопису та антропологічним осмисленням релігійних практик.

Результати. Щоб розібратися у тому, яким чином богородичні ікони впливають на людину, потрібно перш за все зрозуміти, що саме ми маємо на увазі під цими образами. Богородичні ікони – це не просто

зображення жінки з немовлям. За кожним іконографічним типом стоїть багатоміслова богословська традиція, що несе конкретне послання, і це послання по-різному резонує з внутрішнім станом віруючого. Д. Степовик, один із провідних українських іконологів, у своїх працях наголошує на тому, що кожен іконографічний тип богородичного образу має власну «емоційну тональність» – тобто викликає у того, хто молиться перед іконою, специфічний комплекс переживань [14, с. 122–124].

Для того щоб систематизувати наявні знання про основні іконографічні типи та їхній зв'язок із духовним станом віруючого, наведемо порівняльну характеристику у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні іконографічні типи богородичних ікон та їхній вплив на духовний стан віруючого*

Іконографічний тип	Ключова ідея	Домінуючі емоції у віруючого	Приклади ікон
Одигітрія (Путівідниця)	Богородиця вказує шлях до Христа; наставниця	Впевненість, спрямованість, довіра до промислу Божого	Смоленська, Ченстоховська, Тихвінська
Елеуса (Розчулення)	Ніжність між Матір'ю та Немовлям; кенозис	Співчуття, ніжність, відчуття захищеності, сум	Вишгородська (Володимирська), Почаївська
Оранта (Знамення)	Молитовне заступництво; піднесені руки до неба	Величність, піднесеність, надія на захист	Оранта Софії Київської, Знамення Новгородська
Панахранта (Всецариця)	Богородиця на троні; царствене достоїнство	Благоговіння, урочистість, усвідомлення величі	Печерська Богородиця, Всецариця Ватопедська
Покров Пресвятої Богородиці	Захист від лиха; розпростертий покров	Безпека, вдячність, відчуття заступництва	Покровські ікони (українська традиція)

*Джерело: складено автором за даними [4; 8; 14; 17]

Як видно з таблиці 1, кожен іконографічний тип несе у собі унікальне емоційне навантаження. Ікона типу Елеуса, де обличчя Матері та Дитяти притулені одне до одного, викликає у більшості віруючих глибоке переживання ніжності та щемливого болю водночас – адже в цьому образі закладено передчуття майбутніх страждань Христа. Зовсім інший ефект справляє тип Одигітрії, де Богородиця з достоїнством указує на Христа, ніби кажучи: «Ось Той, до Кого тобі слід звертатися». Така ікона налаштовує людину на внутрішню зібраність, довіру, усвідомлений рух до Бога.

Р. Косів у ґрунтовному посібнику з української іконографії Богородиці детально простежує, як кожен із цих типів розвивався в українській традиції, набуваючи специфічних рис, пов'язаних із місцевою культурою та ментальністю [8]. Наприклад, українські ікони Покрова Пресвятої Богородиці, тісно пов'язані з козацькою традицією, відображають не просто богословську ідею захисту, а цілком конкретну національну потребу – потребу народу, який упродовж століть вів боротьбу за виживання, у відчутті, що є хтось, хто стоїть на його захисті.

З точки зору психології релігії, вплив ікони на людину – це не магія і не самонавіювання, а складний когнітивно-емоційний процес, в якому задіяні візуальне сприйняття, асоціативна пам'ять, глибинні архетипні структури та усвідомлені духовні настанови віруючого. К. Г. Юнг у своїх працях неодноразово звертав увагу на те, що образ Матері належить до найглибших шарів колективного несвідомого і є одним із найпотужніших архетипів [18]. Коли віруюча людина стоїть перед богородичною іконою і молиться, вона одночасно перебуває на кількох рівнях переживання: на свідомому рівні вона звертається до конкретної богословської постаті, на глибинному – актуалізує архетип Великої Матері, що пов'язаний із переживанням безумовної любові, прийняття та захисту.

О. І. Предко, аналізуючи психологічну складову релігійного досвіду, зазначає, що релігійне переживання – це не ізольований акт, а процес, вбудований у ширший контекст особистісного буття людини [11, с. 135–142]. Людина не «вмикає» і «вимикає» свої релігійні почуття – вони пронизують її повсякденне життя, впливають на прийняття рішень, стосунки з іншими, ставлення до власних страждань. У цьому сенсі богородична ікона виконує функцію своєрідного «якоря» – сталого орієнтира, до якого людина може повертатися у складні моменти.

Тепер розглянемо антропологічний вимір цієї проблеми. М. Еліаде у класичній праці «Священне і мирське» обґрунтував тезу про те, що людина як homo religiosus потребує точок дотику зі священним, щоб організувати простір свого існування [6]. Ікона у православній та греко-католицькій традиціях якраз і є такою точкою дотику. Покутний кут у хаті із богородичною іконою – це не просто прикраса інтер'єру. Це сакральний центр домашнього простору, навколо якого організовується побутове та духовне життя родини. Антрополог К. Гірс у контексті семіотичного підходу до культури підкреслював, що релігійні символи – а ікона, безперечно, є таким символом – формують «настрої і мотивації» людей, які з ними взаємодіють [3, с. 90].

Для того щоб предметніше уявити собі антропологічну функцію богородичної ікони у різних контекстах, систематизуємо ці дані у таблиці 2.

Таблиця 2

Антропологічні функції богородичних ікон у різних контекстах існування віруючого*

Контекст	Антропологічна функція ікони	Прояв у повсякденній практиці
Домашній простір	Сакралізація побуту, створення «святого місця» в домі, організація простору довкола сакрального центру	Ранкова та вечірня молитва перед іконою, запалювання лампадки, розміщення ікони в покутньому кутку
Храмовий простір	Формування спільноти через колективний молитовний досвід; соціальна інтеграція	Спільне молебень перед чудотворною іконою, хресні ходи, прикладання до ікони
Кризова ситуація (війна, хвороба)	Психологічне стабілізування, відновлення відчуття контролю та захищеності	Посилена молитва перед богородичною іконою, носіння при собі маленької ікони чи образка
Перехідні моменти життя (народження, шлюб, смерть)	Ритуальне оформлення переходу, надання сенсу екзистенційним подіям	Благословення молодят іконою Богородиці, молитва перед пологами, панахида
Національна та культурна ідентичність	Маркування належності до етнокультурної та конфесійної спільноти	Шанування Покрови як національного свята, народні традиції пов'язані з богородичними образами

*Джерело: складено автором за даними [1; 3; 6; 11; 16]

Дані таблиці 2 засвідчують, що богородична ікона функціонує далеко за межами суто літургійного контексту. Вона супроводжує людину на всіх етапах її життєвого шляху та в усіх вимірах повсякденного існування. Це спостереження цілком узгоджується із тезою Т. Шпідліка та М. І. Рупніка, які наголошували на тому, що ікона – це не просто зображення, а «вікно у вічність», через яке людина може доторкнутися до іншого рівня реальності [17, с. 34–36].

Тепер звернемося до психологічних механізмів впливу богородичних ікон на емоційний стан людини. Сучасні дослідження у галузі когнітивної науки про релігію дають підстави говорити про декілька таких механізмів. По-перше, це механізм візуальної медитації: тривале споглядання ікони у поєднанні з молитвою створює стан зосередженості, близький до того, що психологи називають «потоким станом» (flow). S. Noushad, S. Ahmed, B. Ansari та інші автори у систематичному огляді, опублікованому у 2021 р. в журналі Religion, Brain & Behavior, продемонстрували, що візуальна взаємодія з релігійними образами знижує рівень кортизолу – гормону стресу – і підвищує суб'єктивне відчуття благополуччя [12].

Другий важливий механізм пов'язаний із проєкцією та ідентифікацією. Коли віруюча людина вдивляється в образ Богоматері, на несвідомому рівні вона може ототожнювати себе або з Нею – як мати, що оберігає своїх дітей, – або з Дитям Христом, тобто з тим, хто перебуває під материнським захистом. Така подвійна ідентифікація дає людині змогу внутрішньо пережити себе одночасно і тим, хто захищає, і тим, кого захищають. В умовах війни цей механізм набуває особливої ваги, адже тисячі людей щодня стикаються з гострим відчуттям власної безпорадності перед тим, що від них ніяк не залежить.

По-третє, слід відзначити механізм символічної комунікації. Ікона у православній традиції розуміється не як просто малюнок, а як засіб реального (хоча й не фізичного) спілкування з тим, кого вона зображує. Іван Дамаскін, один із головних богословів-апологетів іконошанування, обґрунтував богословську доктрину, згідно з якою шанування ікони «переходить на первообраз» [4, с. 89–91]. Психологічно це означає, що віруюча людина не поклоняється шматку дерева та фарбі, а через ікону встановлює суб'єктивно значущий контакт із Тим, Кого ікона зображує.

Для того щоб упорядкувати психологічні механізми впливу богородичних ікон, подамо їх у таблиці 3.

Окремо варто зупинитися на феномені «чудотворних» богородичних ікон, який має надзвичайно потужний психологічний ефект. О. Чубенко, досліджуючи іконографічні особливості образу Богородиці у східнохристиянській традиції, зазначає, що поняття «чудотворності» в контексті ікони не є лише богословською категорією – воно має глибокий психологічний зміст [16, с. 125–126]. Коли людина вірить, що певна ікона має чудотворну силу, ця віра сама по собі стає потужним психологічним фактором. У психології цей ефект відомий як «ефект очікування»: якщо людина щиро вірить, що щось їй допоможе, ймовірність позитивного результату зростає – не тому що ікона має магічну силу, а тому що віра мобілізує внутрішні ресурси людини.

І. Д. Булига та М. А. Козловець, досліджуючи духовність як феномен індивідуального та суспільного буття, підкреслюють, що духовні практики – у тому числі молитва перед іконами – виконують інтегративну функцію: вони допомагають людині з'єднати розрізнені фрагменти свого досвіду

у цілісну картину буття [1, с. 178–180]. Це спостереження є надзвичайно важливим для розуміння того, чому люди в кризових ситуаціях звертаються саме до ікон – вони шукають не стільки «чуда» у буквальному розумінні, скільки відновлення внутрішньої цілісності та осмисленості свого життя.

Таблиця 3

Психологічні механізми впливу богородичних ікон на духовний стан віруючого*

Механізм	Характеристика	Результат для віруючого
Візуальна медитація	Тривале зосереджене споглядання ікони під час молитви; синхронізація зорового каналу з вербальним (текст молитви)	Зниження рівня тривожності, входження у стан зосередженості та внутрішнього спокою
Проекція та ідентифікація	Несвідоме отождолення з образом Матері (захисниці) або Немовляти (захищений); активація архетипу Великої Матері	Відчуття захищеності, безумовного прийняття; подолання почуття самотності
Символічна комунікація	Переживання суб'єктивно реального контакту з Богородицею через ікону як «вікно» у сакральну реальність	Задоволення потреби у діалозі з трансцендентним; пом'якшення екзистенційної тривоги
Ритуальне заземлення	Повторюваність та передбачуваність ритуалу молитви перед іконою; тілесний вимір (цілування ікони, поклони)	Стабілізація емоційного стану; повернення відчуття контролю та впорядкованості буття
Естетичне переживання	Вплив кольористики, композиції, золотого фону ікони на сенсорне сприйняття; краса як канал до духовного	Піднесення, відчуття причетності до чогось більшого; катарсис

*Джерело: складено автором за даними [10; 11; 13; 18; 20]

Надзвичайно цікаві дані наводить Л. Филипович, аналізуючи релігійне життя в Україні в умовах воєнного часу. Дослідниця зазначає, що з початком повномасштабного вторгнення різко зростає кількість людей, які звертаються до молитви і богородичних образів як до джерела психологічної підтримки [15]. За її спостереженнями, навіть ті, хто раніше не відзначався особливою релігійністю, у ситуації екзистенційної загрози починають шукати опору у сакральних образах – і Богородиця, зі своїм архетипним навантаженням Матері-захисниці, стає найбільш природним адресатом таких звернень.

Не менш цінним є спостереження О. С. Данілової та Д. О. Лещинської, які у своєму дослідженні проаналізували психотерапевтичний ефект впливу сакрального мистецтва на розвиток особистості й дійшли висновку, що споглядання ікон та інших сакральних творів сприяє зниженню показників тривожності й агресивності та підвищує рівень суб'єктивного благополуччя [5]. Ці результати перегукуються із даними зарубіжних учених: А. Moreira-Almeida, F. Lotufo-Neto та Н. Koenig у систематичному огляді показали, що релігійність та духовні практики – зокрема молитва та медитація перед образами – мають статистично значущий позитивний зв'язок із психічним здоров'ям [19].

Заслуговує на увагу й питання про те, чи існують відмінності у сприйнятті різних іконографічних типів віруючими різного віку та статі. Хоча спеціальних масштабних досліджень на цю тему в Україні поки що не проводилося, наявні спостереження дозволяють припустити, що такі відмінності існують. В. П. Кравець, Т. В. Говорун та О. М. Кікінежді, вивчаючи гендерні аспекти духовного та релігійного переживання, відзначають, що жінки в цілому демонструють більш емоційно насичений зв'язок із богородичними образами, ніж чоловіки, що, ймовірно, пов'язано із материнським досвідом та культурно обумовленою ідентифікацією з образом Богоматері [9, с. 224].

Важливим виміром обраної проблеми є також питання про вплив богородичних ікон на формування екзистенційної стійкості особистості. М. В. Савчин у фундаментальній монографії з духовної психології обґрунтовує думку про те, що духовний досвід – а іконошанування, безперечно, є однією з його форм – сприяє становленню зрілої особистості, здатної витримувати життєві випробування і зберігати внутрішню цілісність навіть у найскладніших обставинах [13, с. 264]. Духовна практика молитви перед богородичною іконою, за М. В. Савчиним, виконує функцію «екзистенційного якоря» – вона прив'язує людину до смислового центру її буття і не дозволяє їй «втратити себе» у вирі страждань та невизначеності.

Н. В. Пророк, Л. Г. Царенко та С. Т. Бойко у дослідженні, що вийшло у 2025 р., проаналізували роль релігії як ціннісно-смислового ресурсу в ситуації війни, зокрема молитви перед іконами, у процесах подолання посттравматичного стресу серед постраждалих та їхніх близьких. Автори зафіксували, що серед тих, хто систематично звертається до духовних практик, зокрема молитви перед богородичними іконами, рівень симптомів ПТСР виявився нижчим, ніж у контрольній групі [12, с. 132–134]. Зрозуміло, що цей результат не слід абсолютизувати – молитва не може замінити професійну психотерапію – але він вказує на те, що релігійні практики можуть бути важливим додатковим ресурсом у системі психологічної допомоги.

Підсумовуючи аналітичну частину, наведемо порівняльну таблицю, що демонструє як переваги, так і обмеження впливу богородичних ікон на духовний стан людини (табл. 4).

Таблиця 4

Позитивні ефекти та можливі обмеження впливу богородичних ікон на духовний стан віруючого*

Позитивні ефекти	Можливі обмеження та застереження
Зниження рівня тривожності та внутрішнього неспокою через ритуалізовану молитву	Ризик підміни професійної психологічної допомоги виключно духовними практиками
Активізація архетипу Матері; відчуття безумовного прийняття та захисту	Можлива інфантилізація ставлення до Бога («магічне мислення», очікування «чуда» без власних зусиль)
Формування екзистенційної стійкості через осмислення страждання у релігійному контексті	Небезпека надмірної ритуалізації (шанування самого предмета замість того, кого він зображує)
Соціальна інтеграція: спільна молитва перед іконою згуртовує громаду	Можливе загострення міжконфесійних суперечностей щодо практик іконошанування
Збереження національної та культурної ідентичності через шанування «своїх» богородичних образів	Етноцентричне звуження релігійного досвіду: сприйняття лише «своїх» ікон як «справжніх»

*Джерело: складено автором за даними [7; 11; 12; 13; 16; 19]

Як видно з таблиці 4, вплив богородичних ікон на духовний стан віруючого має безсумнівний позитивний потенціал, однак, як і будь-яке явище, він не позбавлений певних ризиків. Ключовим фактором, що визначає, чи буде вплив ікони конструктивним, є ступінь зрілості релігійної свідомості самої людини. Як справедливо зазначає О. І. Предко, зріла релігійність передбачає здатність людини розрізняти знак і означуване, образ і Первообраз – тобто шанувати ікону, не обожнюючи при цьому сам предмет [10, с. 198–200].

Варто також зазначити, що А. Кізлова, досліджуючи записи відвідувачів Софії Київської протягом XIX – початку XX ст., виявила, що богородичний образ Оранти у Софійському соборі справляв на людей надзвичайно потужне враження, яке вони описували у категоріях «захисту», «матернього тепла», «величі» та «внутрішнього піднесення» [7]. Ці свідчення, хоч і стосуються інших часів, доводять, що психологічний ефект богородичного образу є стабільним крізь століття і не залежить від конкретної епохи чи соціальних обставин.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави говорити про те, що богородична ікона – це не просто мальований на дошці священний образ і не тільки неодмінна частина літургійного простору. Це набагато глибше і водночас повсякденніше явище, у якому переплітаються релігійне переживання, психологічна потреба й культурна пам'ять, і саме ця переплетеність робить ікону такою важливою для тих, хто з нею живе.

Якщо зупинитися на емоційному аспекті, то наука описала вже чимало окремих механізмів, які тут задіяні, хоча у живому релігійному досвіді вони, звичайно, спрацьовують не по черзі, а водночас. Зосереджений погляд на іконі уповільнює потік думок і знижує внутрішнє збудження – приблизно так, як це відбувається під час медитативних практик. Одночасно людина, часто навіть не усвідомлюючи того, покладає на образ Матері власний біль, свої страхи, і вже сам цей перенос дещо розвантажує психіку, бо страждання перестає бути цілком самотнім. Материнський характер постаті Богородиці пробуджує щось дуже первісне – бажання бути захищеним, відчувати поряд когось сильнішого й люблячого. А храмова обстановка з її свічками, ладаном, напівтемрявою і тишею обрамлює це переживання, додає йому ритуальної впорядкованості, завдяки чому хаотична тривога поступово набуває форми і стає більш зноюю. Усе це в комплексі допомагає людині хоча б частково повернути собі відчуття стійкості та внутрішнього спокою. За нинішніх обставин, коли війна щодня випробовує на міцність психіку мільйонів людей по всій Україні, ця терапевтична здатність ікони перестає бути чимось абстрактно-теоретичним і стає цілком практичною річчю. Ніхто при цьому не стверджує, що молитва перед іконою замінює роботу з психотерапевтом, – але вона є тим ресурсом, до якого людина звертається природно, без зусилля, просто тому, що він завжди був частиною її життя і не потребує ні роз'яснень, ні спеціальних навичок.

Антропологічний вимір богородичної ікони виявляється не менш насиченим. Ікона, що висить у домі, змінює саму якість простору навколо себе – кімната з іконою сприймається інакше, ніж кімната без неї, і це стосується навіть людей, які не замислюються про сакральне свідомо. У ширшому, громадському житті ікона слугує чимось на зразок впізнавального знаку спільноти: навколо неї збираються, через неї виражають свою належність до певної конфесії й культури, нею позначають ті події, що визначають людську долю, – народження дитини, створення сім'ї, прощання з померлим. Ці функції за довгі століття так щільно зрослися з українським побутом, що відділити їх від нього практично неможливо. Богородиця в народній свідомості – це завжди заступниця, та, хто любить і захищає безумовно, і ця асоціація тримається міцно навіть там, де формальна релігійність давно послабшала.

Разом із тим слід пам'ятати, що позитивний ефект іконошанування безпосередньо залежить від зрілості релігійної свідомості віруючого. Ідеться про здатність розрізняти образ і Первообраз, уникати магічного мислення та не підміняти духовними практиками ту професійну допомогу, яка може бути необхідною у випадку серйозних психічних розладів.

Надалі було б доцільно рухатися в бік емпіричної перевірки тих теоретичних положень, які сформульовано у цій роботі. Передусім ідеться про організацію досліджень із використанням стандартизованих психодіагностичних методик, що дали б змогу не просто описувати вплив споглядання богородичних ікон на психіку віруючого, а вимірювати його – фіксувати зміни у рівні тривожності, виразності депресивних проявів, загальному суб'єктивному благополуччю до і після контакту із сакральним зображенням. Такий підхід перевів би розмову з площини умоглядних міркувань у площину верифікованих даних, чого цій галузі наразі бракує. Ще одним напрямком, який видається вартим уваги, є з'ясування того, чи однаково реагують на різні іконографічні типи люди залежно від віку, статі та конфесійної приналежності, адже є підстави припускати, що образ Одигітрії й образ Єлеуси, наприклад, можуть викликати відмінний емоційний відгук у молодій людині і в літньої, у чоловіка і в жінки, у православного віруючого і в греко-католика.

Література:

1. Булига І. Д., Козловець М. А. Духовність як феномен індивідуального та суспільного буття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філософські науки*. 2022. № 2 (92). С. 173–185. DOI: <https://doi.org/10.35874/2076-2437.2022.2.17>; URL: <https://eprints.zu.edu.ua/view/subjects/B1.html>
2. Всесвітня організація охорони здоров'я. Психічне здоров'я в Україні: поточний стан та потреби. Женева : ВООЗ, 2024. URL: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789241516556>
3. Гірц К. Інтерпретація культур : вибрані есе / пер. з англ. Київ : Дух і Літера, 2001. 542 с. URL: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=633735
4. Дамаскін І. Три слова на захист іконошанування / пер. з грец. Львів : Свічадо, 2003. 168 с. URL: https://www.sportkniga.com.ua/tri-slova-v-zaschitu-ikonopochitanija-damaskin-i-1?srsltid=AfmBOorhOYX62vQsFV54llLoDfKkKvU_mrT1jvkT1dAW1_BPRGycDwX
5. Данілова О. С., Лещинська Д. О. Психотерапевтичний ефект впливу сакрального мистецтва на розвиток особистості в культурно-історичному генезисі. *Габітус*. 2022. Вип. 35. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.15>; URL: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/35646>
6. Еліаде М. Священне і мирське / пер. з фр. Київ : Дух і Літера, 2001. 232 с.
7. Кізлова А. А. Ікона Богородиці «Оранта» у записях відвідувачів Софії Київської (XIX – початок XX ст.). *Історія релігій в Україні* : матеріали XXX Міжнар. наук. конф. (Львів, 5–6 листопада 2024 р.). Львів, 2024. С. 45–49. URL: <https://religio.org.ua/index.php/religio-actual-issues/article/download/598/597>
8. Косів Р. Українська іконографія Богородиці : навч. посіб. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2021. 188 с. URL: https://www.uknol.info/uk/Records/Ikonografija_bogorodyci_v_zaxidn.html
9. Кравець В. П., Говорун Т. В., Кікінежді О. М. та ін. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / за наук. ред. В. П. Кравця. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. 448 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/Монографія_13_zbor_18.51.58.pdf
10. Предко О. І. Психологія релігії : підручник. Київ : Академвидав, 2008. 344 с. URL: <http://librarium.freehostia.com/human/psyhologija/11/psihologiya-religii-predko.html>
11. Предко О. І. Психологія релігії : підручник. 3-тє вид., виправ. та доп. Київ : Видавництво Ліра-К, 2023. 348 с. URL: <https://lira-k.com.ua/files/contents/13047.pdf>
12. Пророк Н. В., Царенко Л. Г., Бойко С. Т. Релігія як ціннісно-смысловий ресурс у ситуації війни. *Наукові записки. Серія: Психологія*. 2025. Вип. 1 (7). С. 129–137. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-17>; URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/download/658/627/1249>
13. Савчин М. В. Духовна психологія : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2022. 336 с. URL: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32589?locale=ca>
14. Степовик Д. В. Іконологія й іконографія. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 320 с. URL: https://kditm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/60/2022/05/Сакральне-м-во-іконологія_Дундяк-І.М..pdf
15. Филипович Л. О. Релігійне життя в Україні: виклики воєнного часу. *Українське релігієзнавство*. 2023. № 95. С. 5–18. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Ukr_2016_80_9
16. Чубенко О. Іконографічні особливості образу Богородиці в східній християнській традиції: релігієзнавчий аспект. *Схід*. 2011. № 6 (113). С. 123–127. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/33857>
17. Шпідлік Т., Рупнік М. І. Про що розповідає ікона. Львів : Свічадо, 1999. 128 с.
18. Юнг К. Г. Архетипи і колективне несвідоме / пер. з нім. Київ : Астролія, 2013. 588 с. URL: <https://lib.if.ua/news/1405948948.html>
19. Moreira-Almeida A., Lotufo-Neto F., Koenig H. Religiousness and mental health: a review. *Revista Brasileira de Psiquiatria*. 2006. Vol. 28. № 3. С. 242–250. DOI: <https://doi.org/10.1590/S1516-44462006000300018>; URL: https://www.researchgate.net/publication/6864541_Religiousness_and_mental_health_a_review
20. Noushad S., Ahmed S., Ansari B., Mustafa U.-H., Saleem Y., Hazrat H. Physiological biomarkers of chronic stress: A systematic review. *International Journal of Health Sciences*. 2021. Vol. 15. № 5. С. 46–59. URL: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8434839/>; PMID: 34548863.

References:

1. Bulyha, I. D., & Kozlovets, M. A. (2022). Dukhovnist yak fenomen indyvidualnoho ta suspilnoho buttia [Spirituality as a phenomenon of individual and social existence]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka. Filosofski nauky*, 2(92), 173–185. <https://doi.org/10.35874/2076-2437.2022.2.17>. Retrieved from: <https://eprints.zu.edu.ua/view/subjects/B1.html> [in Ukrainian].
2. World Health Organization (2024). *Mental health in Ukraine: Current situation and needs*. Geneva: WHO. Retrieved from: <https://www.who.int/ukraine/uk/publications/9789241516556>
3. Geertz, C. (2001). *Interpretatsiia kultur [The interpretation of cultures]*. Kyiv: Dukh i Litera. Retrieved from: http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/elcat/new/detail.php3?doc_id=633735
4. Damaskin, I. (2003). *Try slova na zakhyst ikonoshanuvannia [Three treatises on the defense of icons]*. Lviv: Svichado. Retrieved from: https://www.sportkniga.com.ua/tri-slova-v-zaschitu-ikonopochitanija-damaskin-i-1?srsltid=AfmBOorhOYX62vQsFV54llLoDfKkKvU_mrT1jvkT1dAW1_BPRGycDwX [in Ukrainian].
5. Danilova, O. S., & Leshchynska, D. O. (2022). Psykhoterapevtychnyi efekt vplyvu sakralnoho mystetstva na rozvytok osobystosti v kulturno-istorychnomu henezyci [Psychotherapeutic effect of sacred art on personality development in cultural-historical genesis]. *Habitus*, 35. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.35.15>. Retrieved from: <https://dspace.onu.edu.ua/handle/123456789/35646> [in Ukrainian].
6. Eliade, M. (2001). *Sviashchenne i myrske [The sacred and the profane]*. Kyiv: Dukh i Litera.
7. Kizlova, A. A. (2024). Ikona Bohorodytsi “Oranta” u zapysakh vidviduvachiv Sofii Kyivskoi (XIX – pochatok XX st.) [The icon of the Mother of God “Oranta” in the records of visitors to St. Sophia of Kyiv]. In *Istoriia relihii v Ukraini* (pp. 45–49). Lviv. Retrieved from: <https://religio.org.ua/index.php/religio-actual-issues/article/download/598/597> [in Ukrainian].
8. Kosiv, R. (2021). *Ukrainska ikonohrafiia Bohorodytsi [Ukrainian iconography of the Mother of God]*. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. Retrieved from: https://www.uknol.info/uk/Records/Ikonografija_bogorodyci_v_zaxidn.html
9. Kravets, V. P., Hovorun, T. V., & Kikinezhdzi, O. M. et al. (2013). *Genderni doslidzhennia: prykladni aspekty [Gender studies: applied aspects]*. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. Retrieved from: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/Монографія_13_zbor_18.51.58.pdf [in Ukrainian].
10. Predko, O. I. (2008). *Psykholohiia relihii [Psychology of religion]*. Kyiv: Akademydav. Retrieved from: <http://librarianium.freehostia.com/human/psychologija/11/psihologiya-relihii-predko.html>
11. Predko, O. I. (2023). *Psykholohiia relihii [Psychology of religion]*. Kyiv: Lira-K. Retrieved from: <https://lira-k.com.ua/files/contents/13047.pdf>
12. Prorok, N. V., Tsarenko, L. H., & Boiko, S. T. (2025). *Relihiia yak tsinnisno-smyslovyi resurs u sytuatsii viiny [Religion as a value-meaning resource in wartime]*. *Naukovi zapysky. Serii: Psykholohiia*, 1(7), 129–137. DOI: <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2025-1-17>. Retrieved from: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/psychology/article/download/658/627/1249>
13. Savchyn, M. V. (2022). *Dukhovna psykholohiia [Spiritual psychology]*. Ivano-Frankivsk: Misto NV. Retrieved from: <https://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/32589?locale=ca>
14. Stepovyk, D. V. (2004). *Ikonolohiia y ikonohrafiia [Iconology and iconography]*. Ivano-Frankivsk: Nova Zoria. Retrieved from: https://kditm.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/60/2022/05/Сакральне-м-во-іконологія_Дундяк-І.М..pdf
15. Fylypovych, L. O. (2023). *Relihiine zhyttia v Ukraini: vykylyky voiennoho chasu [Religious life in Ukraine: challenges of wartime]*. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 95, 5–18. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Ukr_2016_80_9
16. Chubenko, O. (2011). *Ikonohrafichni osoblyvosti obrazu Bohorodytsi v skhidnii khrystyianskii tradytsii: relihiieznavchyi aspekt [Iconographic features of the image of the Mother of God in the Eastern Christian tradition]*. *Skhid*, 6(113), 123–127. Retrieved from: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/handle/123456789/33857>
17. Shpidlik, T., & Rupnik, M. I. (1999). *Pro shcho rozpovidaie ikona [What the icon tells]*. Lviv: Svichado.
18. Jung, C. G. (2013). *Arkhetypy i kolektyvne nesvidome [Archetypes and the collective unconscious]*. Kyiv: Astroliabii. Retrieved from: <https://lib.if.ua/news/1405948948.html> [in Ukrainian].
19. Moreira-Almeida, A., Lotufo-Neto, F., & Koenig, H. (2006). *Religiousness and mental health: a review*. *Revista Brasileira de Psiquiatria*, 28(3), 242–250. DOI: <https://doi.org/10.1590/S1516-44462006000300018>. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/6864541_Religiousness_and_mental_health_a_review
20. Noushad, S., Ahmed, S., Ansari, B., Mustafa, U.-H., Saleem, Y., & Hazrat, H. (2021). *Physiological biomarkers of chronic stress: A systematic review*. *International Journal of Health Sciences*, 15(5), 46–59. Retrieved from: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC8434839>

Дата першого надходження статті до видання: 25.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026